

ФОЛЬКЛОРНІ ТВОРИ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена огляду фольклорних творів як потужного джерела з історії української еміграції ХХ століття. Проаналізовано емігрантські пісні та усні наративи з позиції сучасності, розкрито часовий і просторовий вимір, внутрішню насиченість еміграційного руху ХХ століття.

Ключові слова: історія, фольклор, еміграція, джерело.

ХХ століття позначилося для України етапами еміграційних рухів. Кількість українських емігрантів за кордоном збільшувалася й відповідно це вплинуло на живучість вітчизняного фольклору за межами України. З різних причин в еміграції опинилися ті, хто сповідував і романтизував ідеали революції, хто відчував на собі дисбаланс перехідного світобачення, хто проектував свій життєвий шлях разом з долею України, хто, несучи в собі відчуття депресивного безвиходу, продовжував у неволі мріяти про краще життя. Такими мотивами часто пронизана емігрантська пісенність.

Актуальним на сьогодні є дослідження високомистецьких уснопоетичних перлин, створених народним генієм в Україні та за її межами упродовж усього ХХ століття, ключових питань співвідношення історичних фактів та фольклорної свідомості. До того ж, фольклорні зразки якнайкраще ілюструють історичні передумови виникнення української еміграції, подальший розвиток українського зарубіжжя, основні етапи та напрямки діяльності українських емігрантів, соціально-політичні й соціально-економічні умови перебування українців за кордоном та є виразником національного менталітету, духовною основою для єднання і збереження нації, мають тісний зв'язок з історичними подіями, які вони висвітлюють. Пласти історичної пам'яті українського народу, який сторіччями потерпав від політичного й культурного тиску, продовжують привертати увагу істориків, фольклористів, етнологів, психологів, культурологів та інших фахівців. Водночас, зображення еміграційного руху як важливого суспільного процесу ХХ століття в піснях та інших жанрах фольклорного наративу викликає дедалі більше інспірацій у дослідників з країн Центральної та Східної Європи¹.

Мета статті полягає у тому, щоб кризь призму фольклорних текстів проаналізувати причини еміграційного процесу у ХХ столітті.

Об'єктом нашого дослідження стали емігрантські пісні, які відображають історичні події, пов'язані з часовим і просторовим вимірами еміграційних процесів.

На початку ХХ століття на новотвори, зокрема й емігрантські, звертали увагу М. Драгоманов, М. Сумцов, В. Данилов, В. Гнатюк, І. Франко, Ф. Колесса, К. Квітка та ін.² Так, Ф. Колесса вперше в оповіді-монолозі «Як я з краю виїжджаю» описав усі етапи заробітчанської еміграції – від'їзд з рідної домівки, працю на чужині та інші, що дало новий поштовх для вивчення їх у вітчизняній історії з позиції психології, естетики тощо.

У повоєнні роки збирачі фольклору Ю. Костюк, Ю. Цимбора, А. Дулеба, М. Мушинка та інші виявили інформацію про настрої емігрантів, їхні загострені почуття, патріотичні мотиви дій, що є ознакою пасіонарності пісень емігрантського циклу.

У радянські часи ряд вчених займалися дослідженням українського еміграційного руху в країні ближнього і далекого зарубіжжя. Зокрема, В. Кобцзан, В. Чорна значну увагу приділяли питанням заокеанської міграції слов'ян на початку ХХ століття³. Українську трудову еміграцію в США і Канаді ґрунтовно досліджував А. Шлепаков⁴. Не дивлячись на певні ідеологічні постулати тієї епохи, їхній доробок містить суттєвий фактологічний матеріал.

Нового погляду не оминули і емігрантські пісні, які почали розглядатися не лише під призмою естетичної концепції як окремих щабель культурної життєдіяльності людини-емігранта. У новітніх культуральних студіях феномен емігрантського буття розглядається крізь призму індивідуальних якостей її носія, що дозволяє більш точно передати реальність.

Історіографічне значення мають монографічні дослідження з фольклористики Р. Кирчіва, О. Кузьменко, Л. Іваннікової. На їх думку, всі українські пісні присвячені реальним людям, спроектовані на конкретні події та постаті. І саме сьогодні, в новому тисячолітті, за словами Р. Кирчіва, можна «... висловити правдиве, не обмежене ніякими рамками чи ідеологіями слово про фольклор ХХ століття»⁵. Науковець пропонує розглядати кожне фольклорне явище на тому історичному тлі, яке його породило. Тож можемо стверджувати, що суспільно-економічний процес на нашій землі на початку ХХ століття повною мірою правдиво відображено в еміграційних піснях, анекдотах, меморатах тощо.

Важливими для розгляду теми є матеріали записів усної народної творчості, створених, наприклад, в загоні українських військових формувань у складі австрійської армії, в процесі українсько-польських переселень 1944–1948 рр.⁶ Ці твори зберігаються у НАФРФ ІМФЕ та, на жаль, належно досі не вивчені.

Журнал «Народна творчість та етнологія» публікує статті, у яких віддзеркалюється новий погляд і уявлення про збереження традиційного фольклору українцями за межами України. Так, праця «Фрагменти прозового фольклору в Канаді» Б. Медвідського презентує процес переселення українців до Канади та визначає дефініцію понять «мала вітчизна», «велика вітчизна». Автор крізь призму переміщеного фольклору акцентує увагу на проблемі національного самоусвідомлення, болісному для переселенців питанні власної ідентичності⁷.

Збірники українського фольклору презентують такі емігрантські пісні: «Як я з краю виїжджаю», «Десь я маю жену в Європі» та ін. У них зображені причини виїзду українців за кордон: тяжке економічне становище народу, втрата землі, затурканість та малограмотність селян. У піснях «Америка, Америка, яка ти невдобна», «По Канаді ходжу та й думку думаю», «Як я йшов з Америки додому», «Ой Канадо, Канадочко» та ін. змальовуються шляхи еміграційного руху до США, Канади, Югославії, Бразилії, Мексики, Аргентини та інших країн ближнього та далекого зарубіжжя. Завдяки ним можемо здійснити зв'язок між минулим, теперішнім і майбутнім. Їх особливістю є не лише відображення процесу адаптування емігрантів до життя на чужині, а й передача способу мислення людей.

Фундаментальна праця «Українці Башкирії» (2011 р.) привертає увагу зафіксованим масивом різножанрового фольклору української діаспори, що побутує й сьогодні⁸.

Думка науковців про те, що еміграційний рух другої половини ХХ століття складався переважно з інтелігенції, а не селянства, тому наступні хвилі еміграції не залишили фольклорних текстів, а презентують лише розвиток літератури як індивідуальної авторської творчості, на нашу думку, не підтвердилася. Ми вважаємо, що українська діаспора створила цілу низку цікавих для історико-літературних досліджень інших фольклорних новотворів, епістолярну поезію, що пронизана новітніми мотивами емігрантського життя: стандартизацією особистості за умов сучасної глобалізації, розвиток навичок співжиття в нових часто змінюваних соціально-культурних умовах, ностальгією, проблемністю повернення на історичну батьківщину своїх предків, прагненням почути рідну мову, листуванням з рідними й запрошенням в гості, працьовитістю, заощадливістю, розумом як ознакою українського національного менталітету, розбіжністю між представниками різних поколінь у формуванні концептуальної і мовної картини світу, зображенням загальнолюдських цінностей тощо.

В офіційній ізраїльській історіографії панує погляд, згідно з яким причиною виїзду українців до Ізраїлю в 1990-ті роки стало возз'єднання корінних євреїв в новому поколінні. Але зміст аналізованого нами оповідання-спогаду ставить під сумнів цю версію. Яцута Федір Миколайович розповів: «В конце ХХ века в Израиль я приехал как турист. Остался жить, чтобы заработать немного денег, был на нелегальном положении. Там турист имеет двойное значение, как нелегальный рабочий и как путешественник. Устроиться на работу очень тяжело, не зная языка и традиций. Как правило, предлагают низко квалифицированные рабочие места типа дворника при сорокаградусной жаре, уборщика, грузчика или строителя. Месяц работал на стройке разнорабочим, но платили копейки. В основном посредниками при приёме

на роботу займаються бывшие репатрианты – «выходцы из Советского Союза», которые стараются жить за счёт нелегальных рабочих. Устроившись грузчиком и разнорабочим в супермаркет, работав по двенадцать часов в сутки кроме субботы и воскресенья. Так зарабатывал в месяц одну тысячу долларов. При работе двенадцать часов в сутки и проезде двух часов досуг таков – поужинав чем попало и спишь шесть часов. Тем не менее, в культурном плане я посетил Алмазную биржу, курортные места на Красном море, город Эллад. Первое впечатление о стране – всё в свету, дороги освещены, тротуары чистые, в то время как у нас в Украине этого не было, а свет отключали в связи с экономией. Я заметил, что израильтяне живут на порядок лучше чем мы, притом что они воюют более пятидесяти лет с арабами. Уровень жизни в стране при наличии вяло текущей войны намного выше, чем в Украине, и это за счёт помощи США. При приезде в Израиль репатриантам оказывают материальную помощь при оплате обучения, проживания и прочее около десяти тысяч долларов. Израиль активно стимулирует эмиграцию евреев с Украины»⁹. Отже, Федір Яцута наголошує на основних причинах переїзду за кордон – можливості заробітку грошей та допомоги рідним, що залишилися на батьківщині.

Наведемо також фрагмент розповіді Віталія Яцути про причини виїзду за кордон: «Мої погляди на життя різко змінилися після одруження. Через низький рівень життя в Україні у мене було єдине бажання – виграти «Зелену карту» і, як переможцю, виїхати до Америки. Планував пізніше забрати і дружину, яка закінчила факультет іноземних мов ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». З часом усе так і сталося. Спочатку ми мешкали у Філадельфії, але через жаркий і вологий клімат переїхали до міста Скрантон (Центральна Америка). Здав на права, став водієм далекобійником. Взяли кредит на будинок під шість відсотків річних на двадцять років.

Оскільки тут проживає мало українців, то всі спілкуються у вихідні дні в українській церкві, яка побудована на кошти другої хвилі еміграції. У ній ми хрестили свою дитину за православним обрядом. Хрещеною матір'ю взяли українку, яка працює адміністратором готелю. У цьому місті в основному живуть громадяни Америки німецького походження. Українців дуже мало.

Дієвим є шкільний культурний осередок, напрямок і форми роботи якого різноманітні: зустрічі з представниками різних видів мистецтв: композиторами, художниками, письменниками, кінорежисерами; вдосконалення мовлення; поради щодо проведення народних обрядів святкування новорічних заходів та ін.

Є приватні школи, дитсадки сімейного типу. В одному приміщенні знаходяться підготовчі групи до школи і школа, де діти навчаються з семи років. Наша школа фінансується за рахунок бюджету. Шкільні автобуси щодня підвозять дітей на навчання. Перед початком занять учні співають гімн Америки. Патріотичному вихованню в школі приділяють дуже багато уваги.

За сім років приїжджав один раз в Україну. Порівнювати рівень життя немає сенсу»¹⁰.

Отже, фольклорні зразки віддзеркалюють суспільно-економічні та політичні, етнопсихологічні, культурні аспекти еміграційного руху ХХ століття. Сучасні дослідження проблем еміграції в інших усних наративах (зокрема в анекдотах, оповіданнях-спогадах) дозволяють простежити не лише їх оновлений зміст, а й провести паралель між різними етапами еміграційних рухів ХХ століття та правдиво передати шлях здобуття українцем певного соціального статусу на чужині, повноцінного функціонування в новому середовищі, розмежувати особливості еміграційних рухів, представлених у фольклорних текстах.

На нашу думку, міграційний фольклор знаходиться у стані постійного руху і потребує подальшого вивчення як джерело з історії української діаспори ХХ століття.

¹ Мишанич С. В. Усні народні оповідання. Питання поетики. – К., 1986. – С. 132–220.

² Лановик М. Б., Лановик З. Б. Українська усна народна творчість: Підручник. – К., 2001. – С. 259–339.

³ Кобцзан В. М., Чорна В. М. Заокеанська міграція слов'ян у ХІХ – на поч. ХХ ст. // Народна творчість та етнографія. – 1989. – № 6. – С. 11.

⁴ Шлепаков А. М. Українська трудова еміграція в США і Канаді. – К., 1960. – С. 129.

⁵ Кирчів Р. Двадцять століття в українському фольклорі. – Львів, 2010. – С. 120.

⁶ Щерба Г. Проблеми українсько-польських переселень у 1944–1948 роках у світлі соціологічних досліджень // Українська діаспора. – К., 1993. – № 3. – С. 63.

⁷ Медвідський Б. Фрагменти прозового фольклору в Канаді // Народна творчість та етнологія. – 2012. – № 5. – С. 106.

⁸ Українці Башкирії: у 2 т. Т. 1. Дослідження і документи / [гол. ред. Г. Скрипник, наук. ред. В. Бабенко; відп. ред. Д. Чернієнко; упоряд.: Ю. Сіренко, І. Чернієнко, Л. Єфремова, М. Пилипак]. – К., 2011. – С. 44.

⁹ Записано автором від Яцути Ф. М., уродженця смт Розкішне Лутугинського району Луганської області, 1952 р. н.

¹⁰ Записано автором від Яцути В. Ф., уродженця м. Луганська, 1975 р. н.

Статья посвящена обзору фольклорных произведений как мощного источника по истории украинской эмиграции XX века. Проанализированы эмигрантские песни и устные нарративы с позиции современности, раскрыто временной и пространственный измерения, внутреннюю насыщенность эмиграционного движения XX века.

Ключевые слова: история, фольклор, эмиграция, источник.

The article deals with the folklore as a powerful source of history of Ukrainian emigration in the XXth century. Emigrants songs and narratives are analyzed from the modern view, the time-space and inners fractures of the immigration movement are described.

Keywords: history, folklore, emigration, source.